

УДК 81'246.2:392.73(045)

DOI <https://doi.org/10.24919/2308-4863/71-1-25>**Олена БУЗДУГАН,***orcid.org/0000-0002-6350-2986*

кандидат педагогічних наук, доцент,

доцент кафедри західних і східних мов та методики їх навчання

Державного закладу «Південноукраїнський національний педагогічний університет

імені К.Д. Ушинського»

(Одеса, Україна) *lena.b1905@gmail.com***БІЛІНГВІЗМ В АСПЕКТІ ЛІНГВОКУЛЬТУРНОЇ ВЗАЄМОДІЇ**

У статті актуалізується проблема білінгвізму в аспекті лінгвокультурної взаємодії; теоретично досліджено наукові підходи вчених до тлумачення ключових понять «білінгвізм», «двомовність», «білінгвокультурна особистість». У контексті проблеми дослідження визначено, що білінгвізм є складним феноменом, який відноситься до ситуації, коли людина володіє і послуговується двома мовами, в залежності від комунікативної ситуації. Важливо зазначити, що одним із визначальних чинників проявів особливостей явища білінгвізму в розрізі взаємопроникнення мов, а також розвитку особистості самого мовця, безумовно, виступає лінгвокультурний аспект. Визначено, що лінгвокультурна специфіка білінгвізму визначається взаємодією мовних і культурних аспектів у цьому контексті. Акультурація, або прилучення до іншої культури, є необхідним елементом для повного освоєння та користування більш ніж однією мовою. Це сприяє розумінню не лише мови, але й контексту, в якому вона використовується, та взаєморозумінню між культурами. Лінгвокультурна специфіка білінгвізму – це аспекти, які впливають на мовну та культурну ідентичність особистості, яка володіє двома мовами. Вона виникає в результаті взаємодії мови та культури, і включає в себе лексичну, граматичну, фонетичну та культурну специфіку. З'ясовано, що лінгвокультурна взаємодія проявляється в мовній адаптації, культурному розумінні, мовних контактах та впливах. Білінгви адаптуються до специфіки кожної мови, використовуючи відповідні лексичні, граматичні та фонетичні характеристики. Вони володіють навичками вираження своїх думок, почуттів та ідей в обох мовах, розуміють культурні відношення та концепти, що існують у кожній мовній спільноті. У зв'язку з цим виокремлюється поняття білінгвокультурної особистості, яке доцільно розглядати як результат участі білінгва у двох культурах через взаємопроникнення особливостей цих культур і перенесення мовних і мовленнєвих елементів з однієї культури в іншу.

Ключові слова: білінгвізм, двомовність, мовна ситуація, культурне середовище, лінгвокультурний аспект, білінгвокультурна особистість.

Olena BUZDUGAN,*orcid.org/0000-0002-6350-2986*

Candidate of Pedagogical Sciences, Associate Professor;

Associate Professor at the Department of Western and Oriental Languages

and the Methods of their Teaching

South Ukrainian National Pedagogical University named after K.D. Ushynsky

(Odesa, Ukraine) *lena.b1905@gmail.com***BILINGUALISM IN THE ASPECT OF LANGUAGE AND CULTURAL INTERACTION**

The article updates the problem of bilingualism in the aspect of linguistic and cultural interaction; the scientific approaches to the interpretation of the key concepts “bilingualism”, “bilingual cultural personality” were theoretically investigated. In the context of the research problem, it is determined that bilingualism is a complex phenomenon that refers to the situation where a person knows and uses two languages, depending on the communicative situation. It is important to note that one of the determining factors in the manifestations of the peculiarities of the phenomenon of bilingualism in terms of the interpenetration of languages, as well as the development of the personality of the speaker him-/herself, is undoubtedly the linguistic and cultural aspect. It has been determined that the linguistic and cultural specificity of bilingualism is determined by the interaction of linguistic and cultural aspects in this context. Acculturation, or assimilation to another culture, is a necessary element for fully mastering and using more than one language. This contributes to understanding not only the language, but also the context in which it is used and mutual understanding between cultures. Linguistic and cultural specificity of bilingualism are aspects that affect the linguistic and cultural identity of a person who speaks two languages. It arises as a result of the interaction of language and culture, and includes lexical, grammatical, phonetic and cultural specificity. It has been found out that linguistic and cultural interaction is

manifested in language adaptation, cultural understanding, language contacts and influences. Bilinguals adapt to the specifics of each language, using appropriate lexical, grammatical and phonetic characteristics. They have the skills to express their thoughts, feelings and ideas in both languages, understand the cultural relations and concepts that exist in each language community. In this regard, the concept of a bilingual cultural personality is distinguished, which should be considered as the result of bilingual participation in two cultures due to the interpenetration of the features of these cultures and the transfer of language and speech elements from one culture to another.

Key words: *bilingualism, language situation, cultural environment, linguistic and cultural aspect, bilingual and cultural personality.*

Постановка проблеми. Актуальність дослідження проблеми білінгвізму обумовлена багатьма чинниками, спричиненими процесами глобалізації та міжнародної комунікації, зростанням багатомовних суспільств, подіями в політико-економічних та соціально-культурних сферах. Сучасний світ стає все більш глобальним, і люди все частіше взаємодіють з представниками інших культур і мов. У багатьох країнах світу проживає велика кількість людей, які говорять двома або більше мовами. Це пов'язано з міграцією, культурним різноманіттям та іншими чинниками. Вміння спілкуватися двома або більше мовами є цінним навиком, який може допомогти досягти успіху в соціальній взаємодії та в різних сферах життєдіяльності особистості.

Події останніх років, що відбуваються у політико-економічних і соціально-культурних сферах нерозривно пов'язані з прагненням України до відкритого суспільства та інтеграції в єдиний європейський культурно-освітній простір (Рибіна, 2015). Міжнародні відносини, що стрімко розвиваються, ведуть до тісної взаємодії різних культур і цивілізацій. Розвиток відкритого інформаційно-комунікативного простору створює передумови та умови для розповсюдження двомовності або білінгвізму як провідної тенденції мовного розвитку сучасного суспільства. Як наслідок цієї ситуації є інтерференція-володіння кількома мовами (Палінська, 2004). Сучасні дослідження мовної практики передбачають вивчення явища білінгвізму. Вияв таких категорій як правильність мови, спеціальні термінологія, риторичні та дискурсивні практики залежить саме від контактування однієї мови з іншою. У ситуації білінгвізму дві мови існують у межах одного колективу, і їх рівноправно використовують у певних комунікативних ситуаціях залежно від соціальних потреб та інших параметрів комунікативного акту (Рибіна, 2015). Це свідчить про те, що білінгвізм може мати важливі практичні наслідки, такі як поліпшення когнітивних здібностей, міжкультурної чутливості та професійних можливостей.

Аналіз досліджень. Білінгвізм, як явище, вивчали дослідники з різних позицій, зокрема з лінгвістичної, психологічної, психолінгвістичної,

соціологічної та інших. Вагомий внесок у дослідження проблеми білінгвізму зробили українські та іноземні вчені К. Бейкер, Р. Белл, Ф. Грожан, Ю. Жлуктенко, У. Ламберт, Ч. Фергюсон, Дж. Фішман, Л. Щерба тощо.

Мета статті – проаналізувати категорію білінгвізму та охарактеризувати особливості відтворення лінгвокультурних контекстів в аспекті білінгвізму.

Виклад основного матеріалу. Білінгвізм (у трактуванні різних словників) – знання двох мов. Термін «білінгвізм» походить від латинського *bi* – «подвійний» і *lingua* – «мова». Поняття «білінгвізм» часто замінюють словом «двомовність», тому в сучасній літературі ці два терміни, як правило, еквівалентні у своєму вживанні. При цьому варіантів тлумачень даного терміну, як і визначень самого явища, у літературі досить багато (Брицин, 2001: 122). Більшість термінів, пов'язаних з білінгвізмом та двомовністю, мають схожі дефініції. Загалом, білінгвізм – це здатність людини спілкуватися двома мовами, а двомовність – це стан людини, яка володіє двома мовами. Тому терміни «двомовність» та «білінгвізм» часто використовуються як синонімічні.

На сьогодні існують різні визначення білінгвізму. Широке розуміння білінгвізму підтримується у дослідженнях Д. Едвардс, визначаючи білінгвом кожного вже тому, що немає в світі людей, які не знають якихось іноземних слів (Edwards, 1994: 55). Ф. Грожан схиляється визнавати білінгвами людей, що використовують дві або більше мови в повсякденному житті (Grosjean, 1994). На сьогодні, багато мовознавців в основу визначення білінгвізму кладуть не рівень володіння мовами, а почергове їх використання. Так, у науковій літературі термін «білінгвізм» відноситься до співіснування двох мов і розглядається з двох позицій: як соціальне явище і як індивідуальна характеристика особистості. Зокрема, представимо визначення білінгвізму за В. Брициним, що подано в енциклопедії «Українська мова», а саме як практику індивідуального або колективного використання кількох мов в межах однієї держави або соціальної спільноти у певних комунікативних ситуаціях (Брицин, 2001: 36).

Тож, з позиції соціального явища, білінгвізм відноситься до спільноти або суспільства, де декілька мов мають статус рівноправних і використовуються в різних аспектах життя. Прикладом можуть бути держави з офіційною білінгвальністю, мовні меншини або міжнародні спільноти. Саме колективний вид білінгвізму ще називають соціальним білінгвізмом, що може проявлятися в лінгвокультурному аспекті.

З позиції індивідуальної характеристики особистості, білінгвізм відноситься до здатності особистості ефективно володіти двома мовами. Білінгвальні особистості можуть володіти різними рівнями вивчених мов, використовувати їх у різних сферах життя і мати різну мовну компетентність. Індивідуальний білінгвізм є реалізацією соціального. Звідси випливає, що білінгвізм колективу обов'язково передбачає білінгвізм його учасників.

Дослідження білінгвізму допомагають зрозуміти вплив мовного співіснування на когнітивні, соціальні та культурні аспекти особистості, а також на суспільство в цілому. Вивчення цього феномену може допомогти розробити стратегії багатомовної освіти та сприяти мовній рівноправності. Так, К. Юмото підкреслює, що концепт білінгвізму містить широке розуміння, оскільки цей термін об'єднує багатовимірні аспекти і рівні володіння двома мовами. З метою розмежування цих двох понять дослідник уводить поняття «індивідуальний білінгвізм», який пропонує називати білінгвальністю, і «колективний білінгвізм» – власне білінгвізм. По-друге, визначення білінгвізму варіюються залежно від досконалого володіння двома мовами до мінімального володіння іншою мовою (Yumoto, 2004: 137).

Природно, що дослідження білінгвізму як складової мовної ситуації полілінгвальних соціумів спирається на дві основні групи чинників: зовнішні та внутрішні.

Соціальні, зовнішні чинники, включають в себе такі умови: політичні – такі як державна політика щодо мов, статус мов у суспільстві, тощо; економічні – такі як економічний розвиток, рівень освіти, тощо; соціальні – такі як міграція, контакти між різними мовними групами, тощо. Ці чинники впливають на поширення білінгвізму в суспільстві, на його форми й особливості. Якщо в суспільстві існує державна політика, яка сприяє розвитку білінгвізму, то це може призвести до зростання числа білінгвальних людей, а також до підвищення рівня їхньої двомовності.

Внутрішні, іманентні чинники, базуються на таких особливостях людини: фізіологічні – такі як здатність до навчання мов, тощо; психологічні – такі

як мотивація до вивчення мов, тощо, мовні особливості мов, які вивчаються, такі як їхня схожість або відмінність, тощо. Ці чинники впливають на те, як людина опановує дві або більше мов, на її мовні навички і стратегії. Наприклад, якщо людина має хорошу пам'ять і увагу, то це може полегшити їй опанування другої мови.

Детермінованість білінгвізму цими чинниками цілком очевидна. Зовнішні чинники сприяють зміні мови, надаючи стимули для вивчення другої мови. Внутрішні чинники забезпечують засоби для реалізації цих змін, забезпечуючи особистості необхідні мовні навички і стратегії. Взаємодія цих чинників визначає форми і особливості білінгвізму в конкретному суспільстві.

Урахування тісної взаємодії зовнішніх (соціальних) і внутрішніх (структурних) чинників у процесі розвитку і функціонування лінгвістичних об'єктів є однією з методологічних вимог мовознавчих досліджень. Як стверджує Ю. Дешерієв «мовна структура – це продукт історичного формування і розвитку мови в нерозривному зв'язку з розвитком суспільства, трудової діяльності, мовленнєвої практики і суспільної свідомості людей». Білінгвістична взаємодія (двох мовних систем у межах єдиного колективу носіїв білінгвізму) має комплексний характер: по-перше, це взаємодія функціонування двох мов у процесі реалізації суспільно-комунікативних потреб (функціональна взаємодія), по-друге, – взаємодія структур мов, що контактують у межах колективу носіїв двох систем комунікації (структурна взаємодія) (Засєкін, 2006: 24).

Таким чином, білінгвізм є складним феноменом, який відноситься до ситуації, коли людина володіє і послуговується двома мовами, в залежності від комунікативної ситуації. Одним із визначальних чинників проявів особливостей явища білінгвізму в розрізі взаємопроникнення мов, а також розвитку особистості самого мовця, безумовно, виступає лінгвокультурний аспект. Лінгвокультурна специфіка білінгвізму визначається взаємодією мовних і культурних аспектів у цьому контексті. У білінгвальному середовищі, де існують дві мови, багато людей послуговуються обома мовами і взаємодіють з ними в повсякденному житті. Білінгвізм завжди супроводжується прилученням до вторинної культури. Це пов'язано з тим, що дві мови не можуть існувати в ізоляції, вони завжди взаємодіють між собою, інтерферуючи одна в одну. Акультурація, або прилучення до іншої культури, є необхідним елементом для повного освоєння та користування більш ніж однією мовою. Це сприяє розумінню не лише мови, але й контексту, в якому вона використовується, та взаєморозумінню між культурами.

Лінгвокультурна специфіка білінгвізму – це аспекти, які впливають на мовну та культурну ідентичність особистості, яка володіє двома мовами. Вона виникає в результаті взаємодії мови та культури, і включає в себе лексичну, граматичну, фонетичну та культурну специфіку. Кожна мова має свої особливості та відтінки значень слів. У двомовному середовищі можуть використовуватися слова з різних мов для передачі точних смислів або виразів. Граматичні правила та структури можуть відрізнятися в різних мовах. Білінгви можуть використовувати різні граматичні моделі залежно від мови, з якої вони перекладаються. Звукова система мов відрізняється, що впливає на її фонетичне відтворення. Володіння двома мовами веде до взаємодії з різними культурами. Білінгви можуть бути знайомі зі специфічними культурними нормами, звичаями, традиціями та цінностями кожної мови. Ці аспекти лінгвокультурної специфіки білінгвізму роблять кожну мову унікальною і дають більше можливостей для комунікації та вираження ідентичності.

Лінгвокультурна взаємодія проявляється в мовній адаптації, культурному розумінні, мовних контактах та впливах. Білінгви адаптуються до специфіки кожної мови, використовуючи відповідні лексичні, граматичні та фонетичні характеристики. Вони володіють навичками вираження своїх думок, почуттів та ідей в обох мовах, розуміють культурні відношення та концепти, що існують у кожній мовній спільноті. Це включає в себе знання про традиції, цінності, обряди та норми кожного культурного середовища. Білінгви взаємодіють з іншими людьми, які мають різні мовні та культурні фони. Це може призводити до запозичення слів, виразів та ідей між мовами, збагачуючи культурний обмін і стимулюючи культурний розвиток.

Розширення меж світового інформаційного простору в сучасному суспільстві робить обмін інформацією на білінгвальному основі найважливішим чинником функціонування єдиного лінгвокультурного простору. Будучи своєрідним перетином як мінімум двох мов, білінгвізм сприяє формуванню у людини нової інформаційної культури. Володіння іноземними мовами полегшує сприйняття іншої культури, надає можливість активно функціонувати в соціально-інформаційному просторі сучасного співтовариства (Мoyer, 2013; Шовгун, 2000; Шумарова, 2000). Таким чином, білінгвізм стає ознакою

культури, і необхідність усвідомлення цього явища в контексті освоєння культурних цінностей є найважливішим завданням сучасного етапу розвитку цивілізації.

Відомий американський дослідник Е. Т. Холл вказує на нерозривний зв'язок понять культури і комунікації. Культура виступає фоном реалізації соціальної комунікації і сприяє формуванню умов, засобів і прийомів комунікації, що призводить до вдосконалення вже існуючих культурних контекстів або до створення нових. У загальному сенсі культура спілкування описується як складне утворення особистості, система моральних, комунікативних умінь і її вольових властивостей (Hall, 1983).

Розглядаючи контакти між культурними групами, що говорять на двох різних мовах, вчені разом із поняттям двомовності застосовують термін бікультурність, в основі якого лежить участь білінгва у різних культурах, взаємопроникнення особливостей культур і перенесення мовних і мовленнєвих елементів із однієї культури в іншу (Зозуля, 2012).

У зв'язку з цим виокремлюється поняття білінгвокультурної особистості, яке доцільно розглядати як результат участі білінгва у двох культурах через взаємопроникнення особливостей цих культур і перенесення мовних і мовленнєвих елементів з однієї культури в іншу. Це означає, що така особистість вміє ефективно і відкрито спілкуватися з представниками різних культур, враховуючи особливості їхньої мови та комунікаційного стилю. Володіє здатністю адаптації мови та способу спілкування до умов комунікативної ситуації, виявляючи повагу до культурних та мовних особливостей співрозмовника. Білінгвокультурна особистість має навички та знання, необхідні для сприйняття, розуміння і спілкування в цих культурах та є відкритою до різних способів мислення, цінностей, норм і традицій, що дає їй широкий світогляд і спроможність сприймати світ з різних перспектив.

Висновки. Таким чином, на основі аналізу зарубіжної та вітчизняної літератури з питань білінгвізму та культури спілкування стає очевидним, що проблема лінгвокультурної взаємодії передбачає опанування інтерпретації смислів іншої мовної культури, що продукує двомовність, а також формує білінгвокультурного індивіда через знайомство з елементами тієї лінгвокультурної спільноти, мову якої він засвоює.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Брицин В. М. Двомовність. Українська мова : енцикл. Київ : Вид-во ім. М. Бажана, 2001. 122 с.
2. Засєкін С. В. Психолінгвістичні аспекти перекладу. Луцьк: ВІЕМ, 2006. С. 24-27.
3. Зозуля І. Є. Полікультурне виховання іноземних студентів вищих технічних навчальних закладів : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. пед. наук : 13.00.07. Вінницький держ. пед. ун-т імені М. Коцюбинського. Вінниця, 2012. 20 с.

4. Палінська О. М. Білінгвізм в аспекті соціально-мовної взаємодії. Вісник Львівського університету, 2004. Серія філол. Вип. 34. Ч. I. С. 340-345.
5. Рибіна Н. В. Білінгвізм та інтерференція як тенденції мовного розвитку сучасного суспільства: проблеми та способи їх вирішення. Наукові записки Національного університету «Острозька академія». Серія : Філологічна, 2015. Вип. 59. С. 176-178.
6. Русанівський В. Українська мова : енциклопедія. Київ, 2004. 824 с.
7. Шовгун Н. О. Формування українського сленгу в мовленнєвій діяльності малих соціальних груп. Київський національний ун-т ім. Тараса Шевченка, 2000. 176 с.
8. Шумарова Н. П. Мовна компетенція особистості в ситуації білінгвізму. Київ, 2000. 284 с.
9. Edwards J. Multilingualism. New York: Routledge, 1994. 256 p.
10. Grosjean F. Individual bilingualism : The Encyclopedia of Language and Linguistics. Oxford: Pergamon Press, 1994. URL: http://www.loveandculture.net/file_download/11 (дата звернення 23.01.2024).
11. Hall, Edward T. The dance of life. New York: Doubleday, 1983. 250 p.
12. Moyer A. Foreign Accent: The Phenomenon of Non-native Speech. Cambridge, 2013. 218 p.
13. Yumoto K. Study of Cognitive Level of Bilingual Proficiency: What Makes Balanced Bilinguals? The Journal of Asia TEFL, 2004. Vol. 1. No 2. P. 135-160.

REFERENCES

1. Brytsyn V. (2001) Dvovovnist. Ukrainska mova : entsyklopediia. [Bilingualism. Ukrainian language: encyclopedia]. 122. [in Ukrainian].
2. Zasiakin S. (2006) Psyholinhvistychni aspekty perekladu. [Psycholinguistic aspects of translation]. Pp. 24-27. [in Ukrainian].
3. Zozulia I. (2012) Polikulturene vykhovannia inozemnykh studentiv vyshchychk tekhnichnykh navchalnykh zakladiv. [Multicultural education of foreign students of higher technical educational institutions]. Avtoref. dys. na zdobuttia nauk. stupenia kand. ped. nauk : 13.00.07. Vinnytskyi derzh. ped. un-t imeni M. Kotsiubynskoho. – Thesis abstract for obtaining the scientific degree of Candidate of Pedagogical Sciences: 13.00.07. Vinnytsia State Pedagogical University named after M. Kotsyubynskiyi. 20p. [in Ukrainian].
4. Palinska O. (2004) Bilinhvizm v aspekti sotsialno-movnoi vzaemodii. [Bilingualism in the aspect of social and linguistic interaction]. Visnyk Lvivskoho universytetu. Seriiia filolohichna. – Bulletin of Lviv University. Philol. series. Vol. 34. Part. I. Pp. 340-345. [in Ukrainian].
5. Rybina N. (2015) Bilinhvizm ta interferentsiia yak tendentsii movnoho rozvytku suchasnoho suspilstva: problemy ta sposoby yikh vyrishennia. [Bilingualism and interference as trends in language development of modern society: problems and ways to solve them]. Naukovi zapysky Natsionalnoho universytetu «Ostrozka akademiia». Seriiia : Filolohichna. - Scientific notes of the National University "Ostroh Academy". Series: Philological. Issue 59. Pp. 176-178. [in Ukrainian].
6. Rusanivskiyi V. (2004) Ukrainska mova : entsyklopediia. [Ukrainian language: encyclopedia]. 824p. [in Ukrainian].
7. Shovhun N. (2000) Formuvannia ukrainskoho slenhu v movlennievii diialnosti malykh sotsialnykh hrup. [Formation of Ukrainian slang in the speech activity of small social groups]. 176p. [in Ukrainian].
8. Shumarova N. (2000) Movna kompetentsiia osobystosti v sytuatsii bilinhvizmu. [Linguistic competence of the individual in the situation of bilingualism]. 284p. [in Ukrainian].
9. Edwards J. (1994) Multilingualism. New York: Routledge. 256p.
10. Grosjean F. (1994) Individual bilingualism : The Encyclopedia of Language and Linguistics. Oxford: Pergamon Press. Retrieved from: http://www.loveandculture.net/file_download/11.
11. Hall, Edward T. (1983) The dance of life. New York: Doubleday. 250p.
12. Moyer A. (2013) Foreign Accent: The Phenomenon of Non-native Speech. Cambridge. 218p.
13. Yumoto K. (2004) Study of Cognitive Level of Bilingual Proficiency: What Makes Balanced Bilinguals? The Journal of Asia TEFL. Vol. 1. No 2. Pp. 135-160.